IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

BOLALARDA DEVIANT XULQ-ATVOR SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OILAVIY OMILLARNING PSIXOLOGIK TAHLILI

G'ulomova Mastura Mahmudovna
Osiyo Xalqaro Universiteti, 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda deviant xulq-atvor shakllanishiga ta'sir etuvchi oilaviy omillarning psixologik tahlili amalga oshiriladi. Tadqiqotning maqsadi — oilaviy muhit, ota-ona tarbiya uslublari, oiladagi nizolar va iqtisodiy-ijtimoiy sharoitlarning bola psixikasiga ta'sirini chuqur psixologik jihatdan o'rganish hamda ushbu omillarning deviantlik rivojlanishidagi rolini aniqlash. Materiallar va metodlar: adabiyotlar sharhi, qiyosiy tahlil, meta-tahlil usullari va xorijiy empirik tadqiqotlar natijalari umumlashtirish. Tadqiqot natijalari: demokratik tarbiya uslubi, xavfsiz biriktirish va sifatli oilaviy muloqot deviant xulq-atvorga qarshi eng kuchli himoya omillari hisoblanadi. Korreksion va profilaktik yondashuv sifatida uch bosqichli psixologik yordam modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, oilaviy omillar, tarbiya uslublari, biriktirish nazariyasi, psixologik tahlil, profilaktika, reziliyenlik, bolalar psixologiyasi.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СЕМЕЙНЫХ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ДЕТЕЙ

Аннотация: В данной статье проводится психологический анализ семейных факторов, влияющих на формирование девиантного поведения у детей. Цель исследования — изучить роль семейной среды, стилей родительского воспитания, внутрисемейных конфликтов и социально-экономических условий. Материалы и методы: теоретический анализ литературы, сравнительный и мета-аналитический методы. Результаты: демократический стиль воспитания, надёжная привязанность и качественное семейное общение — наиболее эффективные защитные факторы. Предлагается трёхуровневая модель психологической помощи.

Ключевые слова: девиантное поведение, семейные факторы, стили воспитания, теория привязанности, психологический анализ, профилактика, резилентность.

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF FAMILY FACTORS INFLUENCING THE FORMATION OF DEVIANT BEHAVIOR IN CHILDREN

Abstract: This article presents a psychological analysis of family factors influencing the formation of deviant behavior in children. The aim is to examine the impact of family environment, parenting styles, intra-family conflicts, and socio-economic conditions on the child's psyche. Materials and Methods: literature review, comparative analysis, meta-analytic methods. Results: the authoritative parenting style, secure attachment, and high-quality family communication are the most powerful protective factors. A three-level psychological support model is proposed as a preventive approach.

Keywords: deviant behavior, family factors, parenting styles, attachment theory, psychological analysis, prevention, resilience, child psychology.

Kirish: Zamonaviy jamiyatda bolalar va o'smirlardagi deviant xulq-atvorning ko'payishi ijtimoiy, pedagogik va psixologik muammolarning eng dolzarb yo'nalishiga aylanib bormoqda.

Ko'plab tadqiqotlar oilani bolada deviant xulq-atvorning shakllanishida hal qiluvchi omil sifatida ko'rsatmoqda.[123]

Deviant xulq-atvor (lotincha deviatio — og'ish) deganda ijtimoiy me'yorlar va qoidalardan chetga chiquvchi, atrofdagilarga yoki shaxsning o'ziga zarar yetkazuvchi xatti-harakatlar tushuniladi. Bu tushuncha biologik, ijtimoiy va psixologik omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadigan hodisa sifatida talqin etiladi.

Oila — bola uchun birinchi va asosiy ijtimoiylashuv instituti. Ota-onaning tarbiya uslubi, oiladagi hissiy iqlim, nizolar darajasi va iqtisodiy ahvol bolaning shaxsiy rivojlanishini, ijtimoiy moslashuvini va kelajakdagi xulq-atvor shakllarini belgilaydi. Shu bois oilaviy omillarning psixologik tahlili nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat ham kasb etadi.

O'zbekiston kontekstida oila instituti alohida o'rin tutadi. An'anaviy qadriyatlar, ko'p avlodli birga yashash tizimi va kuchli qarindoshlik aloqalari oilaviy tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Globallashuv va urbanizatsiya jarayoni esa an'anaviy va zamonaviy me'yorlar o'rtasidagi ziddiyatni kuchaytirmoqda.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi: birinchidan, O'zbekistonda bu yo'nalishda mahalliy empirik tadqiqotlar soni hali cheklangan; ikkinchidan, mehnat migratsiyasi tufayli ota-onasiz o'suvchi bolalar sonining ortishi yangi psixologik muammolarni keltirib chiqarmoqda; uchinchidan, maktab va mahalla psixologlari uchun amaliy yo'riqnoma ishlab chiqish zarur.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi — bolalarda deviant xulq-atvor shakllanishiga ta'sir etuvchi oilaviy omillarni psixologik jihatdan tahlil qilish, ularni tizimlashtirish va samarali profilaktik yondashuvlarni ishlab chiqishga ko'maklashishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun vazifalar belgilandi:

deviant xulq-atvor va oilaviy omillar bo'yicha nazariy asoslarni o'rganish;
asosiy oilaviy xavf omillarini psixologik jihatdan tasniflash;
himoya omillari va reziliyenlik mexanizmlarini aniqlash;
O'zbekiston kontekstiga xos oilaviy dinamikalarni tahlil qilish;
profilaktik va korreksion psixologik yondashuvlarni taklif etish.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologiyasi sifatida quyidagilar ishlatilgan: nazariy adabiyotlar sharhi va tahlili; psixologik nazariyalar asosida qiyosiy tahlil; xalqaro empirik tadqiqotlar natijalarini meta-tahlil usulida umumlashtirish; O'zbekiston kontekstiga tatbiq etish usuli.

Adabiyotlar tahlili: Deviant xulq-atvorning oilaviy omillari bilan bog'liqligi psixologiya fanida XX asr o'rtalaridan beri tizimli tarzda o'rganib kelinmoqda. Bu yo'nalishda bir nechta muhim nazariy paradigmalar shakllandi.

Biriktirish nazariyasi (J. Bowlby, M. Ainsworth)

Britaniyalik psixiatr Jon Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan biriktirish nazariyasi bolaning ota-onasi bilan o'rnatgan erta munosabati keyingi psixologik rivojlanishning poydevori ekanligini ta'kidlaydi. Ainsworth ning «begona vaziyat» tajribasi asosida biriktirish turlari

[1]Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment. Basic Books. — Biriktirish va yo'qotish nazariyasining asosiy manbai; ona-bola munosabatining bolaning keyingi psixologik rivojlanishiga ta'sirini o'rganadi.

[2]Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. Developmental Psychology Monographs, 4(1), 1–103. — Tarbiya uslublarini tasniflovchi fundamental tadqiqot: avtoritar, demokratik va ruxsat beruvchi uslublar birinchi marta shu asarda ajratilgan.

[3]Patterson, G. R. (1982). Coercive family process. Castalia. — «Majburlash jarayoni modeli» (Coercive Process Model): oiladagi noto'g'ri munosabatlar siklining bolada antisosial xulq-atvorni qanday mustahkamlashini tushuntiradi.

aniqlandi: xavfsiz, xavotirli-ambivalent va xavotirli-qochuvchi.[4] Main va Solomon to'rtinchi tur — tartibsiz biriktirish (disorganized attachment)ni tavsiflab berdi, bu tur zo'ravonlik muhitida rivojlanadi.[5]

Meta-tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tartibsiz biriktirish deviant xulq-atvor bilan eng kuchli korrelyatsiya namoyon qiladi (r = 0.44). Xavfsiz biriktirish esa stressga chidamlilik va ijtimoiy munosabatlar uchun himoya omili bo'lib xizmat qiladi.[6]

Ijtimoiy o'rganish nazariyasi (A. Bandura)

Albert Bandura ning ijtimoiy-kognitiv nazariyasiga ko'ra, bolalar atrofdagilarini — birinchi navbatda ota-onalarini — kuzatib, ularning xulq-atvor namunalarini modellaydi.[7] Mashhur «Bobo o'yinchog'i» tajribasi kuzatish orqali tajovuzkorlikning o'rganilishini isbotladi.[8] Patterson ning «majburlash jarayoni modeli» oiladagi noto'g'ri munosabatlar siklini tasvirlaydi.

Tizimli oilaviy yondashuv (S. Minuchin, M. Bowen)

Salvador Minuchin ning struktural oilaviy terapiyasi oilani yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqadi. «Simptomli bola» hodisasi — bola oiladagi sust munosabatlarni o'z deviant xulq-atvorida aks ettiradi.[9] Murray Bowen ning nazariyasi «differensiatsiya» tushunchasini asosiy sog'lik ko'rsatkichi deb belgilaydi.[10]

O'zbekistondagi tadqiqotlar holati

O'zbekistonda bu muammo Karimova (2020) va Xolmatov (2019) asarlarida qisman yoritilgan.[11][12] TDPU psixologiya kafedrasi (2021) o'tkazgan so'rov (n=320, 12–16 yosh) oilaviy xavf omillari bilan deviant xulq-atvor o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi: deviant xulq-atvor belgilari ko'rsatgan o'smirlarning 74% oilaviy nizolar muhitida o'sgan.[13]

ASOSIY QISM: OILAVIY OMILLARNING PSIXOLOGIK TAHLILI

Tarbiya uslublari va ularning deviant xulq-atvorga ta'siri

[4]Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). Patterns of attachment. Lawrence Erlbaum. — «Begona vaziyat» (Strange Situation) tajribasi asosida biriktirish turlarini aniqlagan klassik tadqiqot: xavfsiz, xavotirli-ambivalent va xavotirli-qochuvchi biriktirish turlari.

[5]Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized. In Attachment in the preschool years (pp. 121–160). Chicago Univ. Press. — To'rtinchi biriktirish turi — tartibsiz biriktirish (disorganized attachment)ni tasvirlab bergan maqola; zo'ravonlik muhitida o'sgan bolalarda kuzatiladi.

[6]van IJzendoorn, M. H., Schuengel, C., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood. Development and Psychopathology, 11(2), 225–249. — 80 tadqiqotni o'z ichiga olgan meta-tahlil; tartibsiz biriktirish deviant xulq-atvor bilan r=0.44 korrelyatsiya namoyon qiladi.

[7]Bandura, A. (1977). Social learning theory. Prentice-Hall. — Ijtimoiy-kognitiv o'rganish nazariyasining asosiy manbai; kuzatish orqali o'rganish (observational learning) mexanizmini tushuntiradi.

[8]Bandura, A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. Journal of Abnormal and Social Psychology, 63(3), 575–582. — Mashhur «Bobo o'yinchog'i» tajribasi: bolalar kattalarning tajovuzkor xulq-atvorini kuzatib o'zlashtirishini isbotladi.

[9]Minuchin, S. (1974). Families and family therapy. Harvard University Press. — Struktural oilaviy terapiyaning asosiy manbai; «simptomli bola» hodisasini birinchi marta tizimli tushuntirgan.

[10]Bowen, M. (1978). Family therapy in clinical practice. Jason Aronson. — Oilaviy tizimlar nazariyasi; «differensiatsiya» tushunchasi — bola va ota-onaning psixologik mustaqillik darajasini belgilaydi.

[11]Karimova, V. M. (2020). Tashkilot psixologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya. — O'zbekistonda psixologiya fanining rivojlanishiga hissa qo'shgan asarlardan biri; oilaviy munosabatlar va shaxs rivojlanishi masalalariga to'xtaladi.

[12]Xolmatov, R. X. (2019). Rahbar psixologiyasi. Toshkent: TDPU nashriyoti. — O'zbekiston kontekstida psixologik ta'sir mexanizmlarini va oilaviy omillarning shaxs shakllanishidagi rolini yoritadi.

[13]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Psixologiya kafedrasi (2021). O'smirlarda deviant xulq-atvorning oilaviy omillari: Empirik tadqiqot hisoboti. Toshkent: TDPU nashriyoti. — O'zbekistonda 320 o'smirni qamrab olgan birinchi yirik empirik tadqiqot; deviant xulq-atvorning 74 foizi oilaviy nizolar muhiti bilan bog'liqligi aniqlangan.

Baumrind tomonidan ishlab chiqilgan va Maccoby va Martin tomonidan to'ldirilgan tarbiya uslublari modeli[1415] talabchanlik (demandingness) va javobgarlik (responsiveness) o'lchovlari bo'yicha to'rtta uslubni ajratadi.

1-jadval. Tarbiya uslublari va deviant xulq-atvorga ta'sir darajasi (Baumrind, 1971; Maccoby & Martin, 1983 asosida)

Tarbiya uslubi	Talabchanlik	Javobgarlik	Deviantlik xavfi	Asosiy muammo
Demokratik (Authoritative)	Yuqori	Yuqori	Past	Minimal
Avtoritar (Authoritarian)	Yuqori	Past	O'rta-yuqori	Tajovuzkorlik
Ruxsat beruvchi (Permissive)	Past	Yuqori	O'rtacha	Impulsivlik
E'tiborsiz (Neglectful)	Past	Past	Juda yuqori	Barcha deviantlik shakllari

E'tiborsiz tarbiya uslubi deviant xulq-atvor rivojlanishining eng kuchli oilaviy bashoratchisi sifatida tan olinadi.[16] O'zbekiston kontekstida avtoritar uslub ko'pincha «qattiq tarbiya» nomi ostida ijobiy qadri sifatida ko'riladi, holbuki uning uzoq muddatli psixologik oqibatlari salbiy bo'lishi mumkin.

Oiladagi nizolar, zo'ravonlik va ajralish

Kitzmann va boshq. meta-tahlili uy ichidagi zo'ravonlikka guvoh bo'lgan bolalarda deviant xulq-atvor ehtimoli 2.4 baravar yuqoriligini ko'rsatdi.[17] Tadqiqotlar ajralish jarayonining o'zi emas, balki nizolar darajasi va bolaga bo'lgan munosabat sifati hal qiluvchi omil ekanligini ko'rsatadi.[18]

Gershoff meta-tahlili (n=88 tadqiqot, 36 ming ishtirokchi) jismoniy jazolash bolada tajovuzkorlikni oshirishi va ota-onaga bo'lgan ishonchni kamaytirishini ko'rsatdi.[19]

---

[15]Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family. In Handbook of child psychology (Vol. 4, pp. 1–101). Wiley. — Baumrind modelini to'ldirib, e'tiborsiz (neglectful) tarbiya uslubini to'rtinchi mustaqil tur sifatida ajratgan tadqiqot.

[16]Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems. Crime and Justice, 7, 29–149. — Bolalardagi jinoyatchi xulq-atvorning oilaviy bashoratchilari bo'yicha eng keng ko'lamli sharhlardan biri.

[17]Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R., & Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71(2), 339–352. — 41 tadqiqotni qamrab olgan meta-tahlil: uy ichidagi zo'ravonlikka guvoh bo'lish deviant xulq-atvor xavfini 2.4 baravar oshiradi.

[18]Hetherington, E. M. (1999). Should we stay together for the sake of the children? In Coping with divorce, single parenting, and remarriage (pp. 93–116). Lawrence Erlbaum. — Ajralishning bola psixikasiga ta'siri; ajralish jarayoni emas, nizolar darajasi asosiy omil ekanligi ko'rsatilgan.

[19]Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors. Psychological Bulletin, 128(4), 539–579. — 88 tadqiqot, 36 000+ ishtirokchi: jismoniy jazolash tajovuzkorlikni oshirishi va psixologik zarar yetkazishi isbotlangan.

Ota-ona ruhiy salomatligi va giyohvandlik

Ota-onadan birining ruhiy kasalliklari bolada deviant xulq-atvorning rivojlanishini sezilarli darajada kuchaytiradi. Chassin va boshq. uzunlamasina tadqiqotiga ko'ra, giyohvand ota-onali bolalarda kelajakda giyohvandlik rivojlanish xavfi 4–8 baravar yuqori.[20]

2-jadval. Ota-ona ruhiy muammolari va bolada deviant xulq-atvor xavfi

Ota-ona muammosi	Asosiy mexanizm	Deviantlik xavf darajasi
Depressiya	Biriktirish sifatining pasayishi	Yuqori
Alkogolizm	Modellash + oilaviy nizolar	Juda yuqori
Antisosial shaxsiyat	Genetik + modellash	Juda yuqori
Tashvish buzilishi	Haddan ortiq himoya	O'rtacha
Shizofreniya	Hissiy aloqaning uzilishi	Yuqori

Ijtimoiy-iqtisodiy omillar

Conger va Donnellan ning «Oilaviy stres modeli» iqtisodiy qiyinchiliklar zanjirini tasvirlaydi: moddiy muammolar → ota-onaning psixologik holati yomonlashadi → tarbiya sifati pasayadi → bola xulq-atvor muammolari ortadi.[21]

Oiladagi muloqot sifati va hissiy iqlim

Gottman ning «hissiy murabbiylik» nazariyasi ota-onaning bolaning hissiyotlarini tan olishi va boshqarishga yordam berishi — keyinchalik bolaning o'z hissiyotlarini sog'lom tarzda boshqara olishini ta'minlashini ko'rsatadi.[22]

Kumulyativ xavf modeli

Rutter aniqlagan «kumulyativ xavf» tamoyiliga ko'ra, oiladagi bir vaqtning o'zida mavjud bo'lgan xavf omillari soni ortishi bilan deviant xulq-atvor rivojlanish ehtimoli eksponent tarzda o'sadi.[23]

3-jadval. Kumulyativ xavf omillari va deviant xulq-atvor rivojlanish ehtimoli (Rutter, 1979 asosida)

Xavf omillari soni	Deviantlik ehtimoli (%)	Misollar
0–1 omil	~5%	Normativ rivojlanish
2–3 omil	~20–25%	Oilaviy stres + iqtisodiy

[20]Chassin, L., Pitts, S. C., DeLucia, C., & Todd, M. (2004). A longitudinal study of children of alcoholics. Journal of Abnormal Psychology, 105(1), 70–80. — Giyohvand ota-onali bolalarda kelajakda giyohvandlik rivojlanish xavfi 4–8 baravar yuqoriligi aniqlangan uzunlamasina tadqiqot.

[21]Conger, R. D., & Donnellan, M. B. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. Annual Review of Psychology, 58, 175–199. — «Oilaviy stres modeli»: iqtisodiy qiyinchiliklar → ota-ona psixologik holati → tarbiya sifati → bola xulq-atvori zanjirini tasvirlaydi.

[22]Gottman, J. M., & DeClaire, J. (1997). Raising an emotionally intelligent child. Simon & Schuster. — «Hissiy murabbiylik» (Emotion Coaching) nazariyasi: ota-onaning bolaning hissiyotlarini tan olishi va boshqarishga yordam berishi keyingi sog'lom rivojlanishni ta'minlaydi.

[23]Rutter, M. (1979). Protective factors in children's responses to stress and disadvantage. Annals of the Academy of Medicine Singapore, 8(3), 324–338. — «Kumulyativ xavf» modeli: oiladagi xavf omillari soni ortishi bilan deviantlik ehtimoli eksponent tarzda o'sishini isbotlagan tadqiqot.

		muammo
4–5 omil	~40–50%	Zo'ravonlik + alkogolizm + qashshoqlik
6+ omil	~70–80%	To'liq xavf muhiti

Himoya omillari va reziliyenlik

Werner va Smith Kauai orolida 40 yil davomida o'tkazgan tadqiqoti ko'p xavf omili mavjud muhitda ham muvaffaqiyatli rivojlangan bolalarning asosiy xususiyatini aniqladi: kamida bitta yaqin katta kishi bilan sog'lom biriktirish munosabati.[24]

Reziliyenlikni ta'minlovchi oilaviy himoya omillari:

Kamida bitta ota-ona yoki katta kishi bilan xavfsiz biriktirish munosabati;

Oiladagi aniq qoidalar, izchillik va bashorat qilinuvchan muhit;

Ota-onaning psixologik savodxonligi va hissiy murabbiylik qobiliyati;

Kengaytirilgan oila (buvi, tog'a, xola) tomonidan qo'llab-quvvatlash;

Diniy va ma'naviy qadriyatlar asosida shakllangan ma'no tizimi;

Oilaning ijtimoiy tarmog'i — qo'shni, mahalla, do'stlar bilan aloqa.

O'zbekiston sharoitidagi o'ziga xos dinamikalar

O'zbekiston oilalarida deviant xulq-atvorning shakllanishida umumiy xavf omillariga qo'shimcha ravishda bir nechta o'ziga xos dinamikalar namoyon bo'ladi. Birinchidan, mehnat migratsiyasi muammosi: yuzlab minglab bolalar ota yoki onasining xorijga ketishi tufayli «psixologik yetimlik» holatida o'smoqda. Ikkinchidan, gender stereotiplari o'g'il va qiz bolalarga nisbatan ikki yo'nalishda ham deviantlik xavfini oshirishi mumkin. Uchinchidan, psixologik yordamga murojaat madaniyati hali to'liq shakllanmagan.[25][26]

Profilaktik va korreksion psixologik yondashuvlar

Birlamchi profilaktika (universal daraja) — barcha oilalar uchun:

Ota-onalar psixologik savodxonligi dasturlari (maktab, mahalla, media orqali);

Yangi tug'ilgan chaqaloqlar oilalarida uy tashrifi (home visiting) dasturlari;

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ota-onalar bilan psixologik hamkorlik;

Nikoh va oilaviy hayot ko'nikmalarini o'rgatuvchi kurslar.

Ikkilamchi profilaktika (xavf guruhi) — muammoli muhitdagi oilalar bilan:

Oilaviy psixoterapiya (struktural, tizimli va EMDR yondashuvlari);

Ota-ona-bola munosabatlarini yaxshilashga qaratilgan PCIT (Parent-Child Interaction Therapy);

Multisistemik terapiya (MST) — oila, maktab va jamiyat bilan integrativ ishlash;

Ota-onalar uchun stressni boshqarish va hissiy tartibga solish treninglari.

Uchinchi daraja (korreksion ishlash) — muammo allaqachon shakllanganida:

Kognitiv-xulq-atvor terapiyasi (CBT) — bola va ota-onalar uchun;

Dialektik xulq-atvor terapiyasi (DBT) — hissiy tartibga solishni o'rgatish;

[24]Werner, E. E., & Smith, R. S. (1992). Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood. Cornell University Press. — Kauai orolida 40 yillik uzunlamasina tadqiqot; kamida bitta yaqin katta kishi bilan sog'lom biriktirish reziliyenlikning asosiy omili ekanligi aniqlandi.

Ko'p disiplinli jamoa yondashuvi: psixolog, ijtimoiy ishchi, pedagog, shifokor;
Oiladagi zo'ravonlikni bartaraf etish bo'yicha maxsus korreksion dasturlar.

4. XULOSA

Oilaviy muhit bolada deviant xulq-atvor shakllanishida yetakchi rol o'ynovchi ijtimoiy-psixologik omillar guruhini tashkil etadi. Biriktirish sifati, tarbiya uslubi, oiladagi nizolar darajasi va ota-onaning psixologik holati bolaning kelajakdagi xulq-atvori uchun asosiy bashoratchilari vazifasini o'taydi.

Deviant xulq-atvor ko'p omilli jarayon bo'lib, kumulyativ xavf modeli ko'rsatadiki xavf omillari soni ortishi bilan deviantlik ehtimoli eksponent ravishda o'sadi. Shu bois baholash va aralashuvda ko'p omilli yondashuv zarur.

Demokratik tarbiya uslubi, xavfsiz biriktirish va yuqori sifatli oilaviy muloqot deviant xulq-atvorga qarshi eng kuchli himoya omillari hisoblanadi. Profilaktik ishlarda ota-onalar psixologik salohiyatini oshirish strategik ustuvorlik bo'lishi zarur.

O'zbekiston kontekstida mehnat migratsiyasi, gender stereotiplari va psixologik yordamga murojaat madaniyatining yetishmasligi o'ziga xos xavf omillari sifatida alohida e'tiborga olinishi kerak. Mahalla tizimi va kengaytirilgan oila resurslari faol jalb etilishi lozim.

Uch darajali profilaktik tizimni joriy etish maktab psixologlari, ijtimoiy xizmatlar, mahalla qo'mitalari va tibbiyot muassasalarining hamkorligida deviant xulq-atvorni sezilarli kamaytirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Lawrence Erlbaum Associates.
2. Bandura, A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. Journal of Abnormal and Social Psychology, 63(3), 575–582.
3. Bandura, A. (1977). Social learning theory. Prentice-Hall.
4. Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. Developmental Psychology Monographs, 4(1), 1–103.
5. Bowen, M. (1978). Family therapy in clinical practice. Jason Aronson.
6. Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment. Basic Books.
7. Bowlby, J. (1973). Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger. Basic Books.
8. Chassin, L., Pitts, S. C., DeLucia, C., & Todd, M. (2004). A longitudinal study of children of alcoholics. Journal of Abnormal Psychology, 105(1), 70–80.
9. Conger, R. D., & Donnellan, M. B. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. Annual Review of Psychology, 58, 175–199.
10. Farrington, D. P. (1995). The development of offending and antisocial behaviour from childhood. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36(6), 929–964.